

1932: De kerk van het Allerheiligst Sacrament. Een monument in de Korte Akkeren

Henny van Dolder - de Wit

Rooms-Katholieke kerken in Gouda

Na de Reformatie van 1572 blijft er voor de Goudse rooms-katholieken geen andere mogelijkheid over dan hun bijeenkomsten te houden in schuilkerken. De gereformeerde kerk is de publieke kerk, andere religies als de rooms-katholieke worden gedoojd, meer niet. Dat verhindert niet dat hun aantal gestaag groeit; in 1643 zijn er elf vergaderplaatsen en ongeveer vijftig particuliere huizen, waar mensen heen gaan die bang zijn om naar de gewone kerkhuizen te gaan.

Pas na het herstel van de kerkelijke hiërarchie in 1853 is het weer mogelijk om nieuwe kerken te bouwen.

In 1879 verrijst aan de Kleiweg de parochiekerk van Onze Lieve Vrouwe Hemelvaart; de toren wordt voltooid in 1902. Een jaar later opent de Sint-Jozefkerk aan de Hoge Gouwe haar deuren; zij vervangt de oude Minderbroederskerk. Daarmee is de stad binnen vijftientwintig jaar verrijkt met twee grote neo-gotische bouwwerken, met fraai ingerichte interieurs. Zij vormen het decor van menige religieuze plechtigheid.

Terugloop in het kerkbezoek en de daaruit voortvloeiende financiële problemen zijn er de oorzaak van dat de kerk aan de Kleiweg in 1964 wordt gesloopt. Op die plaats staat nu het warenhuis van V & D. De Jozefkerk wordt in 1979 verkocht aan Johan Maasbach

Wereldzending, maar blijft als bouwwerk gelukkig gespaard. Haar tachtig meter hoge toren is met die van de Sint-Janskerk beeldbepalend voor het silhouet van de stad.

De stadsuitbreiding heeft tot gevolg dat het kerkelijk leven zich verplaatst naar de buitenwijken. In Gouda-Noord wordt op 18 juni 1959 een noodkerkje ingewijd, dat de naam van 'Verbondskerk' draagt. Er bestaan dan al plannen voor de bouw van een kerk met zevenhonderd zitplaatsen. Deze nieuwe Sint-Jozefkerk (vanwege haar toren ook wel de Kolenkit genoemd) verrijst aan het Aalberseplein en wordt op 22 december 1963 ingewijd. Het

De Sint-Jozefkerk aan de Hoge Gouwe, voltooid in 1903.

1932

Turfmarktkerk

De Allerheiligst Sacramentskerk was niet de enige nieuwe kerk die in 1932 in gebruik werd genomen. Ook de gereformeerde kerk aan de Turfmarkt opende haar deuren in dit jaar. Het zal een grillige speling van het lot zijn dat beide kerken nu ook bijna weer gelijktijdig hun oorspronkelijke functie hebben verloren.

Terwijl de Sacramentskerk tot gezondheidscentrum wordt omgetoverd, zou de Turfmarktkerk in een appartementencomplex worden veranderd. Ondertussen is afbraak een reële optie. Wel moet dan nog een goede plek worden gevonden voor de steen uit 1852, die ingemetseld is boven de deur van de consistorie en het opschrift 'Eben-Haëzer' ('Tot hiertoe heeft de Heer ons geholpen') draagt.

De kerk aan de Turfmarkt was ruim zeventig jaar het onderkomen van de gereformeerden. Voordien kerkten zij in twee verschillende gebouwen, aangeduid als Kerk A (aan de Kattensingel) en Kerk B aan de Turfmarkt. Toen beide godshuizen te klein waren geworden werd het onderkomen aan de Kattensingel verkocht. Met de opbrengst werd om de oude kerk aan de Turfmarkt heen een groter onderkomen gebouwd, dat plaats bood aan 1200 gelovigen. Dit opmerkelijk ver achter de rooilijn gelegen puntige gebouw kreeg in 1932 ook een fraai nieuw orgel, gebouwd door de firma Spanjaard. In het gebouw vonden niet alleen kerkdiensten plaats. Het bleek ook bijzonder geschikt voor andere activiteiten, zoals concerten en lezingen. Een bijzondere bijeenkomst vond in 1968 plaats in dit kerkgebouw, toen Gouda er afscheid nam van haar in dat jaar overleden burgemeester Marinus van Reenen.

noodkerkje wordt een jaar later afgebroken. In 1981 wordt in het stadsdeel Kort Haarlem de kerk van Onze Lieve Vrouwe Hemelvaart aan de Krugerlaan in gebruik genomen.

Van veel vroeger datum is de kerk van het Allerheiligst Sacrament in Gouda-West, die in 1932 wordt geconsacreerd. Ze wordt in 2005 van haar oorspronkelijke functie ontheven, maar niet afgebroken. Het gebouw krijgt een nieuwe bestemming. Over de geschiedenis van de laatstgenoemde kerk wordt in dit artikel iets verteld.

Het ontstaan van het westelijk stadsdeel

Wie een luchtfoto bekijkt van het stadsdeel Korte Akkeren kan zich moeilijk voorstellen dat dit in de veertiende eeuw bedekt is met een dicht bos dat zich uitstrekt tot aan de westzijde van de Raam. Omdat er na de stadsbrand van 1361 behoefte bestaat aan hout voor opbouw en herstel van de huizen, wordt het vrijwel geheel gerooid en omgezet in hoptuinen, die een belangrijke grondstof leveren voor de bierbrouwerij. Later legt men hier plezier- en moestuinen aan, naast entuinen voor het kweken van vruchtbomen.

In 1880 is de Korte Akkeren nog grotendeels onbebouwd, de aanwezige huizen en industrieën staan in een lange strook langs de Kromme Gouwe, Turfsingel en IJssel. Langzaam breidt de wijk zich uit. Men streeft ernaar om vooral de arbeiderswoningen geriefelijker te bouwen, want daar mankeert wel wat aan. In het gemeenteverslag van 1897 staat te lezen: 'Buiten de stadssingelgrachten zijn in de laatste tijd tal van nieuwe woningen, hoofdzakelijk voor den arbeidersstand verzezen, waarvan het gevolg is, dat vele in onze stad aanwezige perceelen, die uit een hygiënisch oogpunt zijn af te keuren, van lieverlede verlaten en verbeterd worden'. De oudste straten dateren van 1901 tot 1911. In dat laatste jaar wonen er al 4000 mensen in de Korte Akkeren, op een bevolking van 25.000 zielen. Wellicht is de Eerste Wereldoorlog er de oorzaak van dat de bouw pas wordt voortgezet in 1924. Daar de

nieuwe stadswijk 'buiten de singels' is gesitueerd doet zich een groeiend probleem voor: het ontbreken van een brug over de Turfsingel.

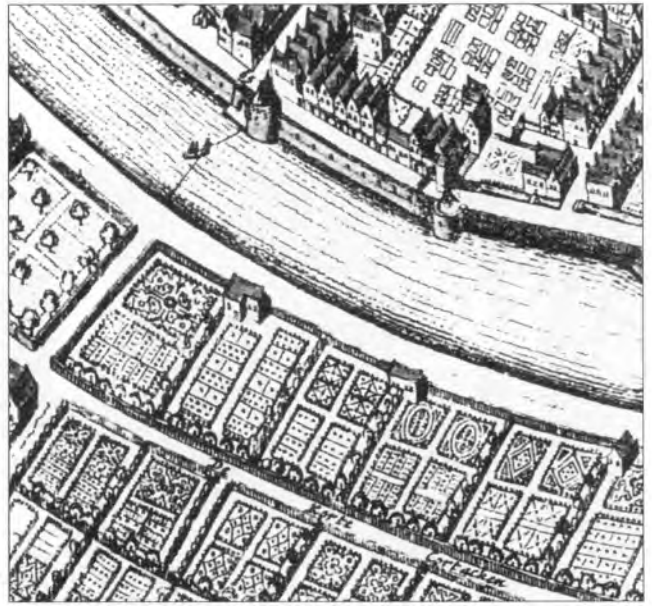
Het veerpontje

Een van de oudste bruggen die de verbinding vormt tussen het gebied binnen de stads-

muur en het vroegere Goudse Bos - later het tuingebied - is tot 1574 de Vlamingspoortbrug. Op de stadsplattegronden van 1585 en 1649 is ter hoogte van de Vlamingstraat een scheepje getekend. Een veerpontje zal gedurende bijna vier eeuwen de enige verbinding zijn tussen het stadscentrum en de Korte Akkeren.

Op oude ansichtkaarten is te zien dat het op gezette tijden dringen is geblazen om overgezet te worden. Dat ongemak treft niet alleen de werknemers van industrieën in de Korte Akkeren die in het centrum wonen, maar ook vele kerkgangers, want op zondag ligt het pontje stil en zijn zij genoodzaakt om te lopen via Bolwerk of Veerstal, om de Jozefkerk of de Sint-Jan te bereiken.

Twee leden van het rooms-katholieke kerkbestuur stellen het gemeentebestuur in 1931 voor de keuze: of de pont op zondag laten varen, of een eigen kerk in de wijk bouwen. Omdat het wel duidelijk is dat Gouda-West in de komende jaren volgebouwd zal worden, krijgen zij steun van de katholieke raadsfractie. Gekozen wordt voor een kerk, maar dat betekent niet het einde van het pontje. Dat verdwijnt pas uit het stadsbeeld in 1972, na de aanleg van de Guldenbrug door de firma Nederhorst, die dat jaar zijn 100-jarig bestaan viert. De brug wordt door de gemeente Gouda voor het sym-

Het pontje op een stadsplattegrond uit 1649 dat de verbinding vormde tussen de binnenstad en de Korte Akkeren. Onderaan de vele tuinen aan de 'Corte' en 'Lange Cortacken'.

Spitsuur bij het veerpontje dat in 1932 werd vervangen door een nieuw exemplaar.

Het leggen van de eerste steen op 9 september 1931.

Het exterieur van de kerk en het naastgelegen klooster. Foto: SAMH.

bolische bedrag van één gulden overgenomen en zo krijgt de stad een waardevol geschenk ter gelegenheid van haar 700-jarig bestaan.

513 Heipalen

De bisschop van Haarlem keurt de plannen voor de bouw van een kerk goed, onder voorwaarde dat de pastoor van de Jozefkerk aan de Hoge Gouwe de leiding over de Sacramentskerk krijgt. Dat is het sein voor de parochianen om ijverig te gaan sparen. Iedere zaterdagmiddag gaan jongedames 'van keurigen huize' de wijk rond om een bijdrage van tien cent op te halen. Een stempel op de spaarkaart dient als bewijs van betaling. Inmiddels is architect Jac. P. Dessing aangezocht om een ontwerp voor de kerk en het naastgelegen klooster te maken. Op de voorpagina van het bestek staat: 'Bestek en voorwaarden. Waarnaar door het R.K. Kerkbestuur der Parochie van den H. Joseph zal worden aanbesteed voor de nieuw op te richten parochie van het Allerheiligst Sacrament in het stadsdeel Korte Akkeren'. Na aankoop van een stuk grond en de demping van een sloot gaan vervolgens 513 heipalen de grond in. In het 45 bladzijden tellende bestek geeft de architect niet alleen aanwijzingen over materialen en werkwijzen, maar ook wat betreft minder technische zaken: 'De Aannemer zal zooveel mogelijk R.K. georganiseer-

de werklieden aanstellen en nimmer mag een geringer loon worden uitgekeerd dan is aangegeven in de contractuele loontabellen;

De werklieden is het verboden op het werk sterken drank te gebruiken, en het bezigen van onzedelijke taal enz., zij die zich daaraan schuldig maken worden onmiddellijk van het werk verwijderd;

De aannemer mag op feestdagen, die de R.K. kerk gebiedt als Zondag te vieren (Maria Hemelvaart en Allerheiligen) op het werk niet arbeiden;

Evenwel zal de Aannemer aan al de werklieden, die aan het werk arbeid verrichten, het loon van den geheelen dag uitbetalen;

De Aannemer mag op die dagen deze werklieden niet op den winkel (de werkplaats - HvD) of op andere karweien laten arbeiden. Wanneer deze clausule niet wordt gevolgd, zal de aannemer een korting verbeuren van f 25,00 per arbeider;

Den Aannemer wordt dringend verzocht de leveranties zooveel mogelijk te betrekken van in Nederland gevestigde Katholiek georganiseerde leveranciers'.

Op 5 juni 1931 wordt in het gebouw van de St. Josephs Gezellen aan de Hoge Gouwe 93 de uitvoering van het werk gegund aan de Goudse aannemer A.M. de Korte.

De bouwkosten van de kerk zijn begroot op f 105.000,-, die van het klooster op f 36.000,-. Op 9 september 1931 wordt de eerste steen gelegd door pastoor Eduard de Graaf. Het klooster is bestemd voor bewoning door franciscanen: vier priesters, een broeder kok en een broeder koster.

Traditionele architectuur

De Sacramentskerk verrijst aan het eind van de Jacob van Lennepkade. Die straat vervult een centrale functie in de wijk, die grotendeels is aangelegd naar een stedenbouwkundig ontwerp uit 1931. De kade heeft een structuurbepalende lange as en bestaat uit een waterloop, groenvoorziening en doorgaande weg. Op het einde van de as, de zogenaamde zichtlijn, staat de kerk als een bak. De symmetrische vorm van het gebouw en het grote en hoge volume van toren en schip versterken die zichtlijn. Daarom is de kerk een van de meest beeldbepalende gebouwen in de wijk. De stijl is die van het traditionalisme, karakteristiek voor de jaren twintig tot vijftig van de vorige eeuw. Deze stroming, ook wel 'Delftse School' genoemd, wil de traditionele architectuur behouden en vindt het niet nodig nieuwe wegen in te slaan. Het is een reactie op de moderne architectuurstromingen van die tijd. Belangrijke kenmerken zijn het gebruik van baksteen, natuurstenen decoraties, schuine pannendaken en traditionele raamopeningen.

Het interieur, dat 600 zitplaatsen telt, oogt bijzonder ruim. Omdat pilaren ontbreken heeft men een onbelemmerd zicht op het altaar. De vensters zijn gevuld met kathedraalglas, boven de ingang prijkt een rozet met gekleurd glas. Terwijl de firma Pels uit Haarlem aan de ene zijde van de kerk een orgel bouwt, verrijst daartegenover onder de triomfboog het marmereen altaar met unieke tegeltableaus, naar een ontwerp van de firma Mengelberg uit Utrecht. In juli 1932 is het werk voltooid.

1932

Nieuwe investeringen in crisistijd

De crisisjaren brachten in Gouda niet alleen kommer en kwel. De stad profiteerde ook van werkverschaffingsprojecten die door de regering in het leven werden geroepen om de werkloosheid te bestrijden. De aanleg van de Julianasluis was daar een voorbeeld van, maar ook sommige onderdelen van het bedrijfsleven profiteerden hiervan. Zo kon de in 1909 opgerichte De Goudsche Machinefabriek NV in 1932 starten met de productie van koelwalsen. Dat gebeurde in het oude pand aan de Kattensingel. In 1989 zou de fabriek verhuizen naar Waddinxveen.

Het interieur gezien naar het altaar. Foto: SAHM.

De dagen vóór de wijding van het kerkgebouw

Op 3 juli wordt het publiek in de gelegenheid gesteld om de kerk te bezichtigen. Voor de bezoekers zijn in de sacristie enige kerksieraden tentoongesteld, waaronder een fraaie monstrans, vervaardigd uit de giften in zilver en goud die door de parochianen zelf zijn afgestaan. Het stuk is 60 cm hoog en vervaardigd bij de Edelsmederij Esser te Weert. De bisschop van Haarlem heeft als kapelaans aangesteld pater J.H.C. van der Zijde uit Wychen en pater C.J.D. van Eijsden uit Rotterdam.

De feestelijkheden rond de kerkwijding beginnen al de avond ervoor. Op 4 juli 1932 reist de bisschop van Haarlem, monseigneur J.D.J. Aengenent per trein naar Rotterdam, waar hij door deken Van Rooy en pastoor De Graaf met de auto wordt opgehaald.

De reis wordt onderbroken in Nieuwerkerk en Moordrecht, waar schoolkinderen de bisschop een zanghulde brengen. Omstreeks 20.00 uur arriveert de auto aan de Schielands Hoge Zeedijk, waar geestelijken, verbonden aan de nieuwe kerk, de hoge geestelijke verwelkomen. Twee bruidjes in witte jurken bieden hem een fraaie bos rozen aan. Als hij de auto heeft verruild voor een open landauer, vormt zich daarachter een stoet van rooms-katholieke verenigingen: de harmonie St. Caecilia, de meisjes- en jongenspatronaten St. Jan en St. Aloysius, de Graal, de gymnastiekverenigingen DOS en Hercules, de K.J.M.V. en de St. Josephs Gezellen. Het wordt een feestelijke intocht door de met talrijke vlaggen versierde Korte Akkeren.

Het zijn echter niet alleen juichkreten die de stoet begeleiden. In de publicatie *Ter Sprake* staat terloops vermeld '[...] dat de bisschop van communistische wijkgenoten heel wat vervelende uitdrukkingen naar zijn hoofd kreeg gegooid'. Langs Bosweg, Herenstraat en Prins Hendrikstraat gaat de stoet naar de pastorie aan de Hoge Gouwe waar de bisschop de nacht zal doorbrengen. De optocht marcheert nog langs de Lage Gouwe, om hem van de overzijde van de gracht de 'Romeinse groet' te brengen door het nijgen van de vaandels en vlaggen. De *Goudsche Courant* meldt: 'Voor de pastorie werd den kerkelijken hoogwaardigheidsbekleder door de saamgestroomde menigte daarop een ovatie gebracht, die monseigneur Aengenent met een hartelijk dankwoord beantwoordde'.

De grote dag

De volgende dag om 7.30 uur beginnen de rituelen tot inwijding van de nieuwe kerk. Die bestaan uit vier delen: 1. de inbezitneming van het kerkgebouw door de bisschop. 2. de zuivering en heiliging van de kerk. 3. de overbrenging van de relikwieën en de zalving van het altaar en 4. het Heilig Misoffer, als bekroning van het werk. Beide eerste plechtigheden vinden plaats buiten tegenwoordigheid van de gelovigen, die pas na de wijding, om 9.00 uur, het kerkgebouw mogen betreden. Onder de genodigden bevinden zich burgemeester E.G. Gaarlandt, gemeentesecretaris G.J.J. Pot, de wethouders J.A. Donker, C.H. Koemans en P.D. Muylwijk, de raadsleden J.P. Dessing, A. Heerkens en W.J. Middelweert, de commissaris van politie A. Bertheux, de directeur van gemeentewerken J.M. Bakker en enige hoofden van de dienst Gemeentewerken en Bouw- en Woningtoezicht.

Na enkele ceremonieën begint om 10.30 uur de pontificale hoogmis, gecelebreerd door de bisschop. Hij wordt daarbij geassisteerd door een twaalfstal geestelijken. Het zangkoor onder leiding van A. Steenwinkel brengt een Gregoriaanse mis ten gehore. Het altaar is beladen met manden vol witte bloemen, die een heerlijke geur in het gebouw verspreiden. Na de mis wenst monseigneur Aengenent de parochianen geluk met de stichting van hun nieuwe kerk: 'Bij het binnenkomen van de stad heb ik ervaren welk een groot geloof hier is. De tempel is vol licht temidden van de duisternis van het leven', zo zegt hij. 'In deze ernstige tijd van zoveel rampen, van werkloosheid, is het zo'n vreugde te weten dat te midden van ons staat een Godsgebouw, waarin God woont als liefderijk Vader, tot Wie de noden kunnen worden uitgedragen, aan Wie bescherming kan worden gevraagd en Die in de nood des levens de helpende hand kan reiken'. Na enkele ogenblikken van gebed verlaat de bisschop, uitgeleide gedaan door geestelijken en bruidjes, het kerkgebouw en begeeft zich naar de pastorie aan de Hoge Gouwe, waar een maaltijd voor hem gereed staat. Om 16.00 uur vertrekt hij uit Gouda onder het gelui van de kerkklokken.

Interieur met orgelgalerij. Foto: SAMH.

Bloetijd en einde van de parochiekerk

In 1940 wordt de Sacramentskerk zelfstandig en tot parochiekerk verheven. Naast grote schenkingen van welgestelde families en van verenigingen uit het gehele land brengen de parochianen zelf geld bijeen om hun kerkgebouw te verfraaien met onder meer zij-altaren en beelden. Daarbij komt zo nu en dan de (niet altijd gewaardeerde) persoonlijke smaak van de pastoors of gulle gevers om de hoek kijken. Wat eens met 'enthousiasme' werd begroet, wordt kort na het vertrek van een herder of na de dood van een schenker geruisloos afgevoerd. In de loop van de tijd krijgen beelden en vlakken een ander uiterlijk en worden ramen, communiebank en preekstoel vervangen.

In 1985 is er behoefte aan een meer functionele inrichting voor kerkelijke activiteiten. Omdat het kerkbezoek een dalende lijn vertoont, komt men op het idee de gebedsruimte in de kerk te verkleinen door de sloop van een aantal zitbanken. Na diverse besprekingen kan in 1988 de verbouwing beginnen. Het ontwerp van architect Gerard Rijnsdorp is zodanig opgezet, dat de kerk zo nodig weer volledig in de oude staat kan worden teruggebracht. De middenzaal kan door het openschuiven van een glazen wand geheel bij de gebedsruimte worden getrokken. Met de Kerstvieringen van datzelfde jaar bewijst deze voorziening al goede diensten.

De voortgaande secularisatie eist ten slotte haar tol. In 2005 wordt het kerkgebouw verkocht aan de corporatie Mozaïek Wonen. Gelukkig volgt er geen afbraak en na een grondige verbouwing krijgt de kerk een multifunctionele bestemming als gezondheidscentrum, een project van Wijkontwikkeling. Karakteristieke architectonische elementen als de klokken en de toren blijven behouden. Het orgel is inmiddels verhuisd naar de Sint-Jozefkerk aan het Aalberseplein, waar ook het altaar te zijner tijd een plaats zal krijgen. Voor zover nu bekend worden er in de voormalige Sacramentskerk gevestigd: apotheek Grendel, huisartsenpraktijk Korte Akkeren, fysiotherapeutenpraktijk Korte Akkeren, oefentherapeut Cesar, Thuiszorg Vierstroom en Jeugdgezondheidszorg Vierstroom. Het is de bedoeling dat de officiële opening plaats vindt in het voorjaar van 2008.

Geraadpleegde literatuur

- Henny van Dolder-de Wit, *Het Korte Akkeren Journaal*. Eigen uitgave van wijkgemeente VI van de hervormde gemeente te Gouda (1994).
- H.C. Kooijman-Tibbles, *De Korte Akkeren, Ontstaan en ontwikkeling van een Goudse arbeiderswijk*. Doctoraal scriptie Rijksuniversiteit (Utrecht 1979).
- A. Postma e.a., *Ter Sprake*. Speciale uitgave ter gelegenheid van het 65-jarig jubileum van de kerk van de parochie van het Allerheiligst Sacrament (1997).
- A. Scheijgrond, *De namen der Goudse straten enz.* (Alphen aan den Rijn 1981).
- Henkjan Sprokholt en Henny van Dolder-de Wit, *Op gewijde grond gebouwd. Goudse gebedsplaatsen door de eeuwen heen* (Gouda 2005).